

Розмежування юрисдикції судів і практика вирішення юрисдикційних спорів

№32, 03 вересня 2020

Віталій Середа ,
юрист
АО EQUITY

Головна стаття

Загальна характеристика новацій процесуального законодавства

Компетентна думка

Правосуддя в умовах пандемії: теорія та практика

Альтернативне вирішення спорів: інструменти та вдосконалення

Застосування в суді практики Європейського суду з прав людини

Продовження процесуальних строків в умовах карантину: перевірка на практиці

Дотримання розумного строку розгляду справ на практиці

Практика ЄСПЛ та принципи, застосовані в національних судових спорах

Судовий погляд

Цікаві судові кейси 2020 року

Актуальні практики в судових спорах щодо інформаційних технологій

Буквальне тлумачення відповідних статей процесуальних кодексів не завжди може забезпечити швидку, чітку й однозначну відповідь на питання про те, у суді якої юрисдикції має бути розглянуто спір.

Своєю чергою, неправильне визначення юрисдикції може дорого коштувати або й узагалі призвести до того, що права та інтереси клієнта не буде захищено чи поновлено.

Водночас помилок у визначенні юрисдикції припускаються як суди першої інстанції, так і апеляційні суди. За даними судді Великої Палати Верховного Суду Олега Ткачука, частка юрисдикційних спорів, які розглянула ВП ВС у 2018 році, становила 83 % від загальної кількості розглянутих нею справ, а у 2019 році – 94 % від розглянутих. Разом із тим від початку створення Верховного Суду ВП ВС сформувала понад 350 висновків щодо юрисдикційності спорів.

Наведена статистика свідчить, що питання правильного визначення юрисдикції судів є справді непростим, а тому пропонує разом розставити крапки над "і" у деяких категоріях спорів.

Глава 2 кожного процесуального кодексу (крім [Кримінального](#), звісно) містить переліки справ, які підлягають розгляду за тим чи іншим видом судочинства. Начебто все просто – потрібно лише відкрити главу 2 процесуальних кодексів і з'ясувати, до якого виду спорів належить спір, який потребує вирішення.

Але в тому й суть проблеми, що предмет позовних вимог може мати комплексний характер, наприклад:

- стосуватися майнових прав, які залежать від ухвалення рішення суб'єктом владних повноважень;
- стосуватися трудових прав працівника, який проходить публічну службу чи є директором товариства, щодо якого учасники товариства ухвалили рішення про звільнення;
- стосуватися визнання незаконними процедур закупівлі товарів суб'єктом владних повноважень, коли таку закупівлю здійснюють не для виконання функцій держави, а для забезпечення виконання господарських функцій відповідного суб'єкта та ін.

Дослідження правових позицій Верховного Суду засвідчує, що під час визначення предметної юрисдикції справ суди мають оцінити такі критерії:

- суть права та/або інтересу, за захистом якого звернулася особа;
- зміст заявлених вимог;
- характер спірних правовідносин;
- зміст і юридичну природу обставин у справі.

На прикладі постанов Великої Палати Верховного Суду розглянемо, як саме вказані критерії використовують на практиці.

Порушення або загроза порушення приватного права чи інтересу – спір цивільної (господарської) юрисдикції.

Приклад

ВП ВС, розглядаючи адміністративний позов до реєстраційної служби про визнання протиправним і скасування рішення про реєстрацію права власності на квартиру, у постанові від 07.11.2018 р. у справі № 826/18896/16 зробила висновок про те, що оскільки позовні вимоги у справі заявлено на поновлення порушеного цивільного права позивача, спірні правовідносини пов'язані з виконанням умов цивільно-правових договорів (кредитного та іпотечного) і на момент звернення до суду право власності на спірну квартиру перейшло до іншої особи, то попри участь у спорі суб'єкта владних повноважень цей спір не є публічно-правовим, а його мають вирішувати суди за правилами ЦПК.

Також у цій справі суд зробив висновок про те, що приватноправовим спір є тоді, коли:

- є майновий чи немайновий інтерес учасника;
- спір обумовлений порушенням або загрозою порушення приватного права чи інтересу, переважно майнового, конкретного суб'єкта;
- спосіб захисту у справі передбачено законодавством для сфери приватноправових відносин.

Необхідно зазначити, що в цій справі ВП ВС указала про те, що приватноправовим спір може бути й тоді, коли до порушення приватного права чи інтересу призвели управлінські дії суб'єктів владних повноважень.

Суб'єкт владних повноважень є боржником у зобов'язальних правовідносинах, а правовідносин влади та підпорядкування немає – спір підлягає вирішенню в господарських судах.

Приклад

ВП ВС розглянула справу № 911/1541/17 за позовом ПАТ "Укртелеком" до Управління соціального захисту населення міської ради про стягнення заборгованості за витратами, зробленими внаслідок надання телекомунікаційних послуг на пільгових умовах за договором про порядок відшкодування витрат за надані житлово-комунальні послуги пільговим категоріям громадян за рахунок субвенцій державного бюджету.

Аналіз постанови ВП ВС від 06.06.2018 р. у цій справі дає можливість зробити висновок про те, що спір є господарським, якщо:

- у спірних відносинах виникло цивільне право на відшкодування частини вартості послуг за рахунок держави як платника;
- відповідач як орган, через який діє держава у спірних відносинах, має обов'язок здійснити з позивачем розрахунок за надані послуги;
- суб'єкт владних повноважень є боржником у зобов'язальних правовідносинах;
- між сторонами спору немає правовідносин влади та підпорядкування.

Спір про скасування державної реєстрації припинення юридичної особи – громадської організації підлягає розгляду за правилами господарського судочинства.

Приклад

ВП ВС розглянула справу № 826/10249/18 за позовом фізичної особи до Головного територіального управління юстиції у м. Києві та до державного реєстратора цього Управління про визнання протиправними дій у частині припинення юридичної особи – громадської організації в результаті ліквідації.

У постанові від 17.06.2020 р. у цій справі суд дійшов висновку, що спір підлягає розгляду за правилами господарського судочинства з огляду на те, що:

- державний реєстратор не був законодавчо вповноважений владно керувати поведінкою позивача, указувати або забороняти йому певну поведінку, давати дозвіл на передбачену законом діяльність;
- позивач не був зобов'язаний виконувати вимоги та приписи державного реєстратора;
- спір про скасування державної реєстрації юридичної особи є спором про наявність або відсутність цивільної правоздатності й господарської компетенції (можливості мати господарські права й обов'язки) і не захищає права позивача в конкретних правовідносинах;
- подібні спори є найбільш наближеними до спорів, пов'язаних із діяльністю або припиненням діяльності юридичної особи.

Оскарження записів про державну реєстрацію права власності на нерухоме майно є приватноправовим спором і підлягає розгляду в господарському судочинстві.

Приклад

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу № 826/3051/18 за позовом Концерну "Військторгсервіс" до державного реєстратора, у якому позивач просив визнати протиправними та скасувати рішення відповідача про державну реєстрацію прав власності на нерухоме майно за іншою особою.

У постанові від 06.11.2019 р. у цій справі суд дійшов висновку про належність спору до господарської юрисдикції з огляду на те, що:

- відповідач, ухвалюючи оскаржувані рішення про державну реєстрацію речового права (права власності) на нерухоме майно, не мав публічно-правових відносин саме з позивачем;
- ухвалені рішення про державну реєстрацію права власності стосуються реєстрації права третіх осіб, а не позивача;
- позивач захищає право на спірне нерухоме майно від його порушення іншими особами, за якими зареєстроване аналогічне право щодо того ж нерухомого майна;
- належним відповідачем у такому спорі є особа, речове право на майно якої оспорується та щодо якої здійснено запис у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно;
- участь у такому спорі реєстратора як співвідповідача (якщо позивач вважає його винним у порушенні своїх прав) не змінює приватноправового характеру спору.

Суб'єкт владних повноважень має передбачену законом можливість регулювати (дозволяти, забороняти) поведінку іншого учасника правовідносин, а сторони не є рівними – спір адміністративної юрисдикції.

Приклад

У постанові ВП ВС від 23.01.2019 р. у справі № 822/160/16 (справа про звільнення керівника медичного закладу комунальної власності) сформовано такі правила зарахування спору до компетенції адміністративного суду:

- спір стосується відносин між учасниками публічно-правових відносин;
- сторони не є рівноправними;
- одна зі сторін виконує публічно-владні управлінські функції та може вказувати або збороняти іншому учаснику правовідносин певну поведінку, давати дозвіл на передбачену законом діяльність тощо;
- спір виник у правовідносинах щодо здійснення публічно-владних управлінських функцій суб'єктом владних повноважень.

Учасник спору реалізує владні управлінські функції, спрямовані на забезпечення інтересів громади та не здійснює господарської діяльності – спір адміністративної юрисдикції.

Приклад

ВП ВС розглянула справу № 559/827/16-а за позовом фізичної особи до сільської ради про визнання незаконним і скасування рішення щодо затвердження генерального плану забудови, плану зонування села в частині створення проїзду на земельній ділянці.

Позивач обґрунтовував свої вимоги тим, що спірне рішення порушує його приватні інтереси, оскільки відповідно до затвердженого генерального плану передбачено створення проїзду на земельній ділянці, що нібито належить йому на підставі державного акта на право приватної власності на землю, і створення проїзду на земельній ділянці фактично призводить до позбавлення його права на приватну власність.

Зі змісту постанови від 14.11.2018 р. у вказаній справі можна зробити висновок, що ВП ВС спір було зараховано до компетенції адміністративного суду, оскільки:

- діяльність органу місцевого самоврядування з планування території відповідного населеного пункту та затвердження генерального плану забудови є виконанням прямо встановлених законом владних управлінських функцій, спрямованих на забезпечення інтересів громади;
- орган місцевого самоврядування у спірних відносинах не здійснював господарської діяльності;
- спір у справі не мав ознак приватноправового;
- вирішення спору потребує надання оцінки оскаржуваним діям і рішенням органу місцевого самоврядування.

До укладення договору у сфері публічних закупівель спір між організатором та учасниками конкурсу належить до адміністративної юрисдикції, після укладення договору – до господарської юрисдикції.

Приклад

У справі № 918/843/17 Велика Палата Верховного Суду розглянула спір щодо незгоди позивача з рішенням тендерного комітету департаменту Антимонопольного комітету України, яким визнано цінову пропозицію ТОВ "Укрбудремонтаж Інжиніринг" такою, що не відповідає вимогам тендерної документації, і скасовано рішення, яким переможцем торгів було визнано ТОВ "Укрбудремонтаж Інжиніринг".

У постанові від 14.05.2019 р. у цій справі ВП ВС зробила такі висновки:

- орган виконавчої влади або місцевого самоврядування у відносинах щодо організації та порядку проведення торгів (тендера) діє як суб'єкт владних повноважень;
- після укладення договору між організатором конкурсу та його переможцем спір зачіпає майнові інтереси переможця торгів, а тому правомірність рішення тендерного комітету підлягає розгляду в порядку цивільного (господарського) судочинства.

Порушено правила юрисдикції. Чи пропущено строк звернення до належного суду?

І, на завершення. Якщо все ж таки справа потрапила до ВП ВС через порушення судами правил предметної чи суб'єктної юрисдикції та це призвело до закриття провадження у справі, то повторне подання позову до суду належної юрисдикції може бути ускладнене через сплив строків позовної давності (строку звернення до адміністративного суду).

Отже, позивач після закриття ВП ВС провадження у відповідній справі у зв'язку з порушенням судами правил предметної чи суб'єктної юрисдикції має звернутися з новим позовом до суду

іншої (належної) юрисдикції відповідно до встановленої процедури. Однією з найбільших проблем, які виникають при цьому, є вплив строків (позовної давності, строку звернення до адміністративного суду).

Несправедливим вбачається той факт, що внаслідок помилок судів у визначенні юрисдикції позивач позбавляється можливості захистити свої права чи інтереси.

Право має йти за справедливістю та бути правом справедливості (equity). Очевидно, саме цим мотивам керувався законодавець, ухвалюючи Закон України "Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку" від 15.01.2020 р. № 460-IX, який набув чинності 08.02.2020.

Зазначеним Законом було доповнено положення процесуальних кодексів про те, що в разі закриття судом апеляційної або касаційної інстанції провадження у справі на тій підставі, що спір не підлягає вирішенню в порядку відповідного судочинства, суд за заявою позивача в порядку письмового провадження постановляє ухвалу про передання справи до суду першої інстанції, до юрисдикції якого належить розгляд такої справи (ч. 4 ст. 278, ч. 4 ст. 313 ГПК України, ч. 4 ст. 377, ч. 4 ст. 414 ЦПК України, ч. 3 ст. 319, ч. 3 ст. 354 КАС України).

У цьому контексті слід звернути увагу на те, що суд першої інстанції, отримавши справу, позовну заяву в якій складено відповідно до норм процесуального кодексу іншої юрисдикції, повинен залишити позовну заяву без руху для забезпечення можливості позивачу привести позов у відповідність до норм правильного процесуального закону.

ВИСНОВОК:

Наведені приклади юрисдикційних спорів свідчать про те, що неможливо в процесуальному законі перелічити вичерпний перелік справ, які підлягають розгляду за певним видом судочинства. Тому врахування принципів ВП ВС у розмежуванні юрисдикції, а також систематичне відслідковування відповідної практики ВП ВС є запорукою ефективного та своєчасного захисту прав і законних інтересів позивача.

© ТОВ "ІАЦ "ЛІГА", ТОВ "ЛІГА ЗАКОН", 2020

У разі цитування або іншого використання матеріалів, розміщених у цьому продукті ЛІГА:ЗАКОН, посилання на ЛІГА:ЗАКОН обов'язкове. Повне або часткове відтворення чи тиражування будь-яким способом цих матеріалів без письмового дозволу ТОВ "ЛІГА ЗАКОН" заборонено.

© ТОВ "Інформаційно-аналітичний центр "ЛІГА", 2020

© ТОВ "ЛІГА ЗАКОН", 2020